

Franz Segbers

A kapzsiság megfékezése

Egykor bűn volt – ma a gazdaság motorja
Tanulmány a következményekről

A német lapok erdejében vihart váltott ki *Franz Müntefering*nek az a szemrehányása, mely szerint a tőkebefektetők sáskákként támadnak a cégekre annak érdekében, hogy a lehető legnagyobb nyereséget sajtolják ki belőlük. Beszédének néhány mondata igazolni látszik azt, amit csak röviddel előbb hirdetett meg, és időközben valóra is váltott Josef Ackermann, a *Deutsche Bank* főnöke: Hogy elérhesse 25%-os saját tőke-osztalékát, a banknak több mint ötezer munkahelyet kell megszüntetnie. A kritikusok a bankház szemére vetik, hogy a nyereség nyilvánvalóan öncéllá vált számára, és dolgozók ezreinek egzisztenciáját áldozza fel a tőketulajdonosok osztalék-várakozásának oltárán. Úgy tűnik, a tőketulajdonosok „egyre-többet-birtokolni- akarása”, „a kapzsiság kultúrája” jut érvényre.

Az ókor óta közkeletű a kapzsiságnak mint rossz tulajdonságnak a kritikája. „Ami a gazdagságot illeti, az emberek nem ismernek megfogalmazható határt”, mondja már *Szólón*, athéni államférfi Krisztus előtt kereken 600 évvel, *Arisztotelész* pedig hozzáteszi: „Ugyanis minden üzletkötő korlátlanul akarja gyarapítani pénzét.” Az önmagukat ellátó gazdasági egységekből az ókor óta kialakult a piacgazdaság. Gazdaságtörténetileg az a fáradozás kísérte ezt a fejlődést, hogy etikai korlátozásokkal és helyesbítő beavatkozásokkal gondoskodjanak arról, hogy a piac fejlődése a társadalomba ágyazott maradjon. A középkor skolasztikus gazdaságtana messzemenően ebben a hagyományvonalban állva tett kísérletet arra, hogy megteremtse az igazságos rend gazdaságát, például azért, hogy az igazságos árrakkal és a kamat tilalmával etikai alapmeggyőződéseket valószínűsített meg az igazságos rend gyakorlatában.

A 16. századtól elvileg kérdőjelezi meg a kapzsiságnak és a gazdagságnak ezt az évezredek filozófiai-vallási kritikáját. Ez nem jelent kevesebbet, mint szakítást az európai, azaz görög-római és zsidó-keresztény szellemtörténettel. A 17–18. században az értékek következményekkel terhes átértékelése kezdődött meg, olyan radikális mentalitás-változás,

amely a haszonszerzés alakjában megjelenő kapzsiságot úgy értékelte mint az ember gazdasági tevékenységre ösztönzését, az egyéni előny-szerzés gyakorlását pedig az egész társadalom előnyeként értelmezte. A kapzsiság bűnös szenvedélye így dicsegetreméltó üzleti érzékké vált. E nélkül az ideológiai átértékelési folyamat nélkül aligha magyarázható a kapitalizmus győzelme. Immár nem az igazságosságot vagy a megelhetős biztositását tartják a gazdálkodás alapeszméjének, hanem „a pénzszerzést, az egyre több pénz megszerzését”, mondja a szociológus *Max Weber*. A modern piacgazdaság megalapozója, a brit morálfilozófus Adam Smith a maga klasszikus megfogalmazásával úgy fejezte ki ezt az átértékelési folyamatot, hogy az ember „nem a hentes, a serfőző vagy a pék jóindulatától várja saját betevő falatját, hanem attól, hogy azok megfontolják saját érdekeiket”. Aki a nyereség maximalizálása során saját érdekeit követi, azt – így Adam Smith – „egy láthatatlan kéz vezérli egy olyan cél előmozdítása érdekében, amelynek elérése semmiképp sem állt szándékában”. Az önérdék ily módon a közjó elérésének legjobb gazdasági útjává lép elő.

Ezt az alapmagatartást a piac „láthatatlan keze” iránti rendíthetetlen bizalom alapozza meg, amelyet Adam Smith egyáltalán nem csupán metaforikusan értett, hanem szigorúan teológiai értelemben. Smith ugyanis úgy látta, hogy a világban egy olyan isteni lény működik, amely jóságosan irányítja a világtörténelmet, és ily módon gondoskodik arról, hogy az egyénileg kiélt kapzsiság mindenki javára összegződjék. Max Weber szerint ez „a pénzkeresés foglalkozása iránti odaadáshoz” vezet. Ez a piac láthatatlan kezébe vetett bizalom mélységesen vallási megalapozottságú. *Alexander Rüstow*, a szociális piacgazdaság koncepcionális társalapítója 1945-ben megjelent, jellemző című könyvével (A gazdasági liberalizmus mint vallástörténeti probléma csődje) egy „gazdaságteológia” képviselőinek nevezte azokat a közgazdászokat, akik oly rendíthetetlenül hivatkoznak a piaci törvények

tévedhetetlen helyességére. Szerinte a piaci mechanizmust szervező láthatatlan kézbe vetett bizalom felelős azért a csődért, amely végül a 20. század húszas éveinek nagy gazdasági válságához vezetett.

A piac megfékezése „szociális piacgazdaság” néven Németországnak, „New Deal” néven az USA-nak, és „Beveridge-terv” néven Nagy-Britanniának „harmincéves aranykort” ajándékozott, írja *Eric Hobsbawm* brit történész. *Ludwig Erhard* „Jólétet mindenkinek” mottójával a piac megfékezése a szociális piacgazdaság révén – amelyben az állam beavatkozik a piaci mechanizmusokba – olyan kapitalista sikertörténetnek bizonyult, amely jólétet és növekvő bevételeket tett lehetővé egy nagy vásárlóerejű népesség számára. A szabad, önmagát szabályozó piaci rendszer kudarcából Alexander Rüstow és hozzá hasonló közgazdászok azt a követelményt vezették le, hogy a gazdaságnak ismét a „vitális politika” etikai szempontjaihoz, illetve ahhoz kell igazodnia, hogy a gazdálkodásnak az életet kell szolgálnia. Ez a koncepció lényegileg annak ismételt kísérlete, hogy visszacsinálják a gazdaság és az etikai kötelmek szétválását, és az „ellenpontozott” politika révén megszelídítsék a piaci erőket. Ez a koncepció arra irányul, hogy biztosítsák az etikailag megalapozott politika elsőbbségét a piac logikájával szemben.

Az, hogy a hetvenes évek közepétől feléledt a „láthatatlan kézről” szóló beszéd, mutatja, hogy ismét felülvizsgálják a társadalmi beágyazás folyamatát. Most ismét az járja, hogy a vállalkozóknak kizárólag a vállalkozási érték fokozása a feladatuk, amint ezt a *Wirtschaftswoche* főszerkesztője, *Stefan Baron* oly szemléletesen fejtegeti: „A vállalkozók nem azért vannak, hogy a munkahelyek számát vagy a fizetendő adó összegét maximalizálják, hanem a vállalkozási értéket.” Pont úgy, mint egykor Adam Smith, az ilyen magatartást „egészenben véve nagy szociális tettek” nevezi. „Azok a topmenedzserek, akik saját nyereségüket és bevételüket maximalizálják, egyidejűleg a közjót is gyarapítják.” A saját bevételek maximá-

lásával elért egyéni gazdagodás önző motívuma eltűnik, és a közjóhoz való hozzájárulássá változik. A Dax első 30 vállalkozásába tartozó cégek vezetőségének bevétele 103%-kal nőtt 1997 és 2003 között. Ebben a körben egy német vezetőségi tag átlagos bevétele 1997-ben még 892 000 euróra rúgott, 2003-ban viszont már 1 814 000 euró volt, jóllehet ez a 30 vállalkozás ugyanebben az időszakban 37%-kal kevesebb nyereséget jegyzett, írta a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 2005. március 25-én. *John H. Galbraith* amerikai közgazdász „az öngazdagítás korlátlan hatalmáról” beszél, és „olyan javadalmazásról, amely olykor a lopással határos”. Németország 30 legnagyobb Dax-vállalkozása 2004-ben 35,7 milliárd euróra duplázta nyereségét, mégis mintegy 35 000 belföldi állást szüntettek meg.

A tőkebefektetők 15–40 százalék közötti éves nyereséggel számolnak, ami jócskán fölötte van annak, ami a

részvényekből származik. A várt nyereség elérése érdekében egyre nagyobb nyomás hárul a foglalkoztatottakra – többletmunka, elbocsátások, kölcsön munkások alkalmazása és a bérek csökkentése formájában. Az **osztalékközpontúság** tehát annak politikája, hogy a kockázatot áthárítsák a foglalkoztatottakra. A nyereségelhajlás erkölcsi elvvé emelkedett. Ezzel módszeresen leépítenek minden erkölcsi gátlást a mások kárára történő egyéni gazdagodással kapcsolatban. A tőke és a munka közös bevetésével kigazdálkodott érték azonban egyáltalán nem a részvényesek magánvagyonára, hanem mindazok tulajdonára, akik a vállalkozás értékteremtésében részt vettek. Ha a munkatársaktól elragadják a megteremtett értéküket megillető részét, és a részvényesek és topmenedzsment között osztják szét, akkor ez a rablás egy fajtája. Az **osztalékközpontúságnak** is valamilyen „etika” az alapja. A kapzsiság etikája.

Ezzel az etikával szembe kell állítani egy másik etikát, amely összhangban áll a vallások filozófiai és etikai hagyományaival, főként a zsidósággal és a kereszténységgel. Azt a kapzsiságot, amely mértéktelenül gazdagodik mások rovására, ismét annak kell nevezni, ami – vagyis bűnnek. De a moralizálás nem elég. A kapzsiság megfékezéséhez végső soron a keretek rendpolitikai kialakítására van szükség annak érdekében, hogy a gazdaság mindenkinek az életét szolgálhassa. A kapzsiság ismét napirenden van. *John Maynard Keynes* brit közgazdász a nagy világgazdasági válság közepette tartotta meg híres láttnoki beszédét „unokáink gazdasági lehetőségeiről”, és ebben kifejezte azt a reményét, amely ma ismét rendkívül aktuális, nevezetesen: „Vissza kell térni a vallás és az ősi értékek legbiztosabb és legmegbízhatóbb alaptételeihez – ahhoz, hogy a fővénység bűn, az uzsorakamat-szedés bűncselekmény, a pénz szeretete ocsmány dolog.” – Az unokák mi vagyunk.

Forrás: Publik-Forum, 2005/22

Gazdasági jogok igen – szociális jogok nem

Amit az Európa-politikusok elhallgatnak

Ludwig van Beethoven „örömódája” immár az Európai Unió hivatalos himnusza. Az EU alkotmánytervezetén érzett öröm azonban inkább felemásnak tekinthető. Sok kormány, valamint a gazdaság nagy lobbyszervezetei elégedettek. Másutt bosszúság uralkodik. A békemozgalmak az EU-alkotmányban rögzített militarizálást bírálják, a radikális demokraták azt a nem demokratikus módot, ahogyan az alkotmánytervezet létrejött. A szó bevett értelmében nem volt alkotmányozó gyűlés: a parlamentek meg *nem* választott küldöttei határozták meg, mit írjanak bele. A művet jobbra az EU-konvent tervezte meg a valamikori francia államelnök, Valéry Giscard d’Estaing elnökletével, s aztán a nemzeti kormányok alkudtak meg róla. Az EU hiányos demokráciáját és az USA mintájára zajló militarizálás veszélyét gyakran bíralták már, az alkotmány egyik problémáját azonban mindeddig nemigen vették tekintetbe: a szociális jogok elhanyagolását.

Első pillantásra megfelelőnek látszik az alkotmánytervezet I. részébe belefoglalt *Alapjogok chartája*, amelynek értelmében létezik a szociális biztonság szolgáltatásaihoz való hozzáférés joga, többek között az anyasággal, betegséggel és munkahelyi balesetekkel kapcsolatosan. A „lakástámogatásnak” is meg kell illesznie mindenkit, aki nem rendelkezik kielégítő eszközökkel.

Mindazonáltal beáll a kijózanodás, ha az ember odafigyel a megfogalmazás finomságaira, és elolvassa az alkotmánytervezet II. részében foglalt magyarázatokat. Először is kiderül, hogy néhány szociális jogot sem az Alapjogok

chartája, sem a tervezet más része nem említi meg. Például *nincsen szavatolt nyugdíj jogosultság, és nem létezik szavatolt védelem keresőképtelenség esetén*. Ha valaki elveszíti keresőképességét, akkor csupán azt kell biztosítani számára, hogy ingyen eljuthasson a munkaközvetítő intézményekhez. Az alkotmánytervezet második része és az alapjogoknak a konvent által adott magyarázatai ismét viszonylagossá teszik az említett szociális jogokat. Az EU nyelvén ez így hangzik: Ezeknek a jogoknak nem szabad aláásniuk „az unió gazdaságának versenyképességét” és „nem szabad károsítaniuk a pénzügyi egyensúlyt”. Továbbá „a közszolgáltatás teljesítményeinek összeegyeztethetőnek kell lenniük a belső piac előírásaival”.

Ellentétben a szociális jogokkal, a liberális gazdaságot megtestesítő belső piac jogai a legmagasabb fokú elsőbbséget élvezik. Ez többek között zöld utat jelent a *közszolgáltatások további privatizációja* számára, a nyugdíj mellett a vízellátásra, az oktatási- és egészségügyi rendszerre vonatkozóan is. Az EU néhány tagállamában már magán-konszernek és -biztosító társaságok kezébe adták az energiaellátást, a közlekedési rendszereket és az idősök ellátásának bizonyos részeit.

Az alkotmánytervezet szövege nyomatékosan int ugyan a jó minőségű ellátásra, az eddigi tapasztalatok azonban más nyelvet beszélnek, például Angliában. A vonatkozóan ott a legdrágább az EU-ban, és a legveszélyesebb is. Az idősök ellátásának privatizációjából elsősorban a biztosítótársaságok húztak hasznot, azok viszont nem, akik

rájuk bízták pénzüket, hogy idősen ne kelljen szegénységben élniük. Ma sok idős ember szorul szociális segílyre.

Ellentétben a német alkotmánnyal, a jövőbeli EU-alkotmány *nem ismeri „a tulajdont terhelő kötelességet”*. Sőt, „a tulajdonhoz való jogot” egy további alapjoggal erősíti meg: a „vállalkozói szabadságot” alkotmányos rangra emeli. Ma még nehéz kideríteni, mit jelent ez, de a nagy konszernek és bankok ügyvédei biztosan értenek majd ahhoz, hogyan kell értelmezni ezt az alapjogot. Eredmény: *A szociális jogokat és a közszolgáltatást az EU belső piaca versenyképességének rendelik alá*. Az alkotmánytervezet a neoliberais ideológiát rögzíti az Európai Unió jövőbeli menetirányaként. Miközben Németországban alig lehet kritikus hangokat hallani erre vonatkozóan, a Földközi-tenger országaiban és Belgiumban hangosan tiltakoznak az emberjogi szervezetek és a baloldali pártok. Közülük néhányan ez év végén olyan alternatív alkotmányt akarnak előterjeszteni, amely a lakosság többségének szükségletei szerint tájékozik.

Gerhard Klas

Amikor Valéry Giscard d'Estaing francia államelnök volt, 40 atomreaktor építettek. *Az európai alkotmány konventjének* elnökeként ez az atomrajongó gondoskodott arról, hogy az atomenergia a jövőben is nélkülözhetetlen szerepet játsszon Európában. Benne van az eljövendő európai alkotmány kiegészítő jegyzőkönyvében. Ez nem meglepő.

Meglepő azonban, hogy a vörös-zöld német kormány még csak kétségét sem fejezte ki. Vajon Joschka Fischer mindenáron európai külügyminiszter akar lenni? A fekete-sárga osztrák kormány legalább mert tiltakozni, még ha eddig eredménytelenül is. Engedtessek meg a kérdés: Mennyire hiteles a fecsegés arról, hogy Németország kiszáll az atomiparból, ha a szövetségi kormánynak szándékában áll megszavazni egy olyan európai alkotmányt, amelyben a magenergiát kivételezett hely illeti meg? És hol marad a környezet féltésétől ösztönzött hangos tiltakozás Berlin botrányos hallgatása ellen?

Az atomenergia az *Euratom*-szerződés révén csaknem 50 év óta kiváltságos helyzetben van – mindmáig. Hat állam 1957-ben megalapította az *Európai Gazdasági Közösséget*, és vele párhuzamosan az *Európai Atomközösséget* (Euratom). Akkoriban ez a magenergia-szerződés az európai energiapolitika központi eleme volt. Az EU még ma is két és félszer annyi pénzt ad ki az atomkutatásra, mint az összes megújítható energiák kutatására együttvéve.

Az Euratom-szerződés nem foglalkozik a biztonsággal, valamint a hulladék eltávolításának és végső tárolásának fontos kérdéseivel. Ez sem csoda, ha egyetlen atomreaktor sem 100%-osan biztonságos, és az atomhulladék végső tárolására mindmáig nem sikerült olyan megoldást, amely megérdemli ezt a nevet.

Ezenkívül az Euratomot mindmáig nem ellenőrzi az Európa Par-

lament – ami demokráciaellenes anakronizmus. Az atom-szerződést ezért meg kellene szüntetni. Az európai energiapolitikának új intézményi keretekre van szüksége. Ezt meg lehet csinálni, mivel hosszú távon már csak négy EU-tagállam épít az atomenergiából nyert elektromos áramra.

Az eddigi atom- és fosszilis energiaellátás megakadályozza a szükséges energiapolitikai változtatást az energiaellátás biztonságos, megfelelő árú és környezetbarát jövője felé, amelynek jelszavai: energia-takarékosság, energia-hatékony és megújítható energiák. Ha az Európai Uniónak 2050-ig sikerül megtakarítania mai energia-felhasználásának 60%-át, akkor az évszázad közepétől a Napból, szélből, biomasszából, biogázból, hidrogénből, vízi erőből és a Föld melegéből lehetne nyerni a teljes energiaszükségletet.

A kormányfőknek a végleges európai alkotmányról folytatott vitája esélyt kínál arra, hogy az európai energiapolitika hordképes alapra kerüljön. Ennek elengedhetetlen feltételei:

Az embernek és a természetnek az atomerőművekkel szembeni védelmét kell alkotmányos rangra emelni, nem pedig az atomerőművek védelmét.

Az atomenergia kiváltságolása helyett a megújítható energiák teljes palettáját kell kiváltságos helyzetbe hozni.

A jövőképes energiapolitikában központi szerepet kell játszania a klímavédelemnek.

Európának arra kellene törekednie, hogy 2050-ig 100%-osan megújítható energiákkal lássa el magát.

A programszerű irány csak ez lehet: az Euratomtól az *Euronew* („A megújítható energiák Európája”) felé, tehát 100%-ban a megújítható energiák felé. Az üvegháznak van vészkijárata – de a klíma védelmét, a béke biztosítását és az ellátás biztonságát csak akkor lehet elérni, ha következetesen átváltunk a megújítható energiákra.

Franz Alt

Forrás: Publik-Forum, 2003/16

